WPROWADZENIE

Kapitał społeczny to nie tylko stosunkowo nowe, ale wręcz modne pojęcie, które funkcjonuje już w języku więcej niż jednej teorii. Problematyka kapitału społecznego sytuuje się na pograniczu przynajmniej kilku dyscyplin, takich jak: socjologia, ekonomia, etyka życia gospodarczego. Z punktu widzenia socjologicznego można uznać, że u podstaw koncepcji kapitału społecznego tkwi mechanizm porządku społecznego i kontroli społecznej. Rozwiązanie wielu problemów społecznych ułatwiają takie cechy porządku społecznego, chroniące przed wykluczeniem, jak zaufanie i zasada wzajemności wsparta kryterium optymalności.

W refleksji dotyczącej gospodarowania uwzględnienie kapitału społecznego wiąże się z formułą nowej ekonomii, nowym spojrzeniem na czynniki rozwoju, efektywności i konkurencyjności. Stanowi jedno z najważniejszych odkryć ostatnich czasów, które ma objaśnić to, czego nie dało się wyjaśnić w ramach dotychczasowych kategorii. W ekonomii koncepcja kapitału społecznego znajduje swoje uzasadnienie jako szczególne dopełnienie kwestii gospodarczych – w sensie określenia warunków społecznych, w jakich podejmowane są decyzje i działania ekonomiczne. Przyjęcie zaś przekonania, iż firmy są zobligowane do dostosowywania swoich działań do społecznych warunków, wskazuje na obecność wartościowania pozaekonomicznego w praktyce gospodarowania oraz zainteresowanie się kulturowymi i etycznymi aspektami życia gospodarczego.

Wyjaśnienie i dyskusja nad problemami kapitału społecznego obejmuje zatem wyjątkowo szeroki zakres tematyczny, stwarzający możliwości interdyscyplinarnych ujęć trudnych zagadnień. Prezentowane opracowanie stanowi kontynuację rozważań zawartych we wcześniej wydanym przez nas zeszycie naukowym pt.: *Kapitał społeczny – aspekty teoretyczne i praktyczne* (red. Henryk Januszek, zeszyt 42, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2004).

Niniejszy zeszyt zawiera dalsze rozważania dotyczące kolejnych teoretycznych i praktycznych aspektów funkcjonowania kapitału społecznego w rozmaitych wspólnotach ludzkich. W swoim założeniu nawiązuje do sformułowanej wcześniej teoretycznej koncepcji kapitału społecznego jako umiejętności współpracy międzyludzkiej w obrębie grup i organizacji w celu realizacji wspólnych interesów. Owa umiejętność zależy od stopnia, w jakim dana zbiorowość uznaje

i podziela zbiór norm i wartości społecznych. Sytuacja respektowania wspólnych przekonań sprzyja zaś zaufaniu, które tym samym staje się nie tylko istotną wartością kulturową, lecz również wymierną wartością ekonomiczną.

Przyjęte w niniejszej publikacji ujęcie kapitału społecznego oznacza traktowanie go jako komponentu umiejętności współdziałania i współpracy jednostek ludzkich w ramach grup społecznych, organizacji i instytucji społecznych różnego typu (nie tylko gospodarczych) dla realizacji wspólnych celów. Umiejętne wykorzystanie kapitału społecznego, czyli zawartej, ucieleśnionej w jednostkach, szerszych i węższych grupach społecznych i w społeczeństwie wiedzy, umiejętności, zdrowia, energii witalnej, jest źródłem przyszłej satysfakcji, zarobków czy też ogólnych możliwości świadczenia konkurencyjnej pracy. Kapitał społeczny generowany jest przez określone, zkumulowane doświadczenia historyczne i tradycję, ale może być też powiększony przez umiejętne inwestowanie w ludzi. Kapitał społeczny traktowany jest przez poszczególnych autorów jako jedna z najistotniejszych cech systemu ekonomicznego, posiadająca swoje ilościowe i jakościowe aspekty. Funkcjonowanie kapitału społecznego oznacza zatem umiejętne łączenie ludzi we wspólnoty i rozwijanie tkwiących w nich możliwości.

Obserwowane aktualnie w świecie zainteresowanie tą formą kapitału w naukach społecznych i ekonomicznych, liczne publikacje zagraniczne poświęcone tej szeroko otwartej kategorii wywołują rozmaite kontrowersje teoretyczne, które naszym zdaniem są ważną oraz dostateczną racją przemawiającą za potrzebą szerokiej dyskusji na temat wielu teoretycznych i praktyczno-aplikacyjnych aspektów zagadnień kapitału społecznego. W szczególności na zainteresowanie środowiska ekonomicznego w Polsce zasługuje wyjaśnienie: Jaki sens znaczeniowy należy przypisywać pojęciu kapitał społeczny? Czy istotnie pojęcie kapitału społecznego jest znacznie pojemniejsze i bardziej trafne dla wyjaśnienia właściwości życia społecznego i gospodarczego niż dotychczasowe koncepcje, np. weberowska koncepcja porządku społecznego? Czy też walory koncepcji kapitału społecznego pozwalają na trafniejszą analizę społeczeństwa i jego gospodarki w skali makro- i mikrospołecznej, w sposób holistyczny lub indywidualistyczny, a zatem czy należy rozwijać koncepcję kapitału społecznego, czy też jest to koncepcja, która zawiera stare idee pod nową nazwą i niewiele wnosi? Czy kapitał społeczny jest celem, czy środkiem, rośnie czy maleje, czy prowadzi do wzrostu gospodarczego, w jaki sposób jest tworzony i odtwarzany, czy można go powiększać przez inwestowanie w siebie, czy możliwa jest reprodukcja kapitału społecznego bez społeczeństwa obywatelskiego? Czy i na ile pojęcie kapitału społecznego jest przydatne w badaniach ekonomicznych, czy jest to pojęcie ideologiczne, obrazujące niedostatek cnót obywatelskich, czy cecha społeczeństwa obywatelskiego, jak mierzyć zanikające więzi społeczne? Jakie są źródła i funkcje kapitału społecznego?

Zgodnie z przyjętymi założeniami i logiką kluczowych problemów określających tok wywodu, rozważania zawarte w niniejszym zeszycie naukowym podzielono na pięć części. W pierwszej autorzy poszczególnych opracowań, analizując kapitał społeczny jako „wartość szczególnie istotną w życiu społecznym", a jednocześnie złożoną i wieloaspektową kategorię socjoekonomiczną, wyeksponowali teoretyczne aspekty socjologicznego kontekstu kapitału społecznego, wskazali na jego indywidualne i społeczne wymiary. W części drugiej, analizując społeczeństwo obywatelskie jako swoistą wspólnotę, ukazano problem zrównoważonej, opartej na współpracy dystrybucji kapitału społecznego, przedstawiono jego aksjonormatywne aspekty oraz postępującą erozję. Część trzecią poświęcono kulturowym koncepcjom uwarunkowania kapitału społecznego. Opisując tworzenie kapitału społecznego, wykorzystano przypadek wsi wielkopolskiej. W części czwartej przedstawiono rolę wiedzy w kształtowaniu kapitału społecznego. W części piątej wyraźniej zaakcentowano mikroekonomiczne problemy kapitału społecznego. W tej części zeszytu zwrócono uwagę Czytelnika na rolę kapitału społecznego w organizacjach, i to nie tylko gospodarczych. Wskazano na koszty kapitału społecznego.

Autorzy, omawiając krytycznie rozmaite aspekty kapitału społecznego, przedstawiają własne propozycje pojmowania go jako istotnego elementu życia społecznego i gospodarczego oraz procesów zachodzących między ludźmi, wpływającego na indywidualne i zbiorowe zachowania podmiotów podejmujących działania gospodarcze.

Analiza przedstawionych aspektów kapitału społecznego przybliża nas do odpowiedzi na sformułowane wcześniej pytania, co ma ważne znaczenie zarówno dla refleksji teoretycznej, jak i dla doskonalenia praktyki społeczno-gospodarczej. Dlatego też za dostrzeżenie tych walorów niniejszego zeszytu oraz za poczynione uwagi krytyczne, udoskonalające jego kształt serdecznie dziękuję recenzentowi zeszytu – Pani Profesor Alicji Sajkiewicz.

Henryk Januszek

Część pierwsza

SOCJOLOGICZNY KONTEKST KAPITAŁU SPOŁECZNEGO